

Een oord van bang wachten

FOTO GEDENKPLAATS HAAREN

Wie over de N65 van Den Bosch naar Tilburg rijdt ziet ter hoogte van Haaren, aan de parallelweg, een stenen poort staan. De poort, gebouwd in 1939, geeft toegang tot een lange oprijlaan die eindigt bij een imposant pand dat bijna 125 jaar als grootseminarie dienst heeft gedaan. Hier zijn duizenden priesters opgeleid. Tijdens de Duitse bezetting had het grootseminariegebouw een andere bestemming. Vooraanstaande politici, zakenlieden en andere notabelen werden er als gijzelaars vastgehouden. Ook verzetsstrijders gingen de kaarsrechte weg tussen de dubbele rij lindenbomen; zij werden in Haaren verhoord en moesten er hun proces afwachten. Hun lotgevallen zijn in de loop der jaren fragmentarisch verteld, in mondelinge en gedrukte vorm. Maar 'het grote verhaal', van een grootseminariegebouw dat drie oorlogsjaren lang als *Geisellager* en *Polizeigefängnis* dienst heeft gedaan en zowel grote namen als gewone burgers tussen haar muren heeft gehad, is nog altijd niet geschreven.

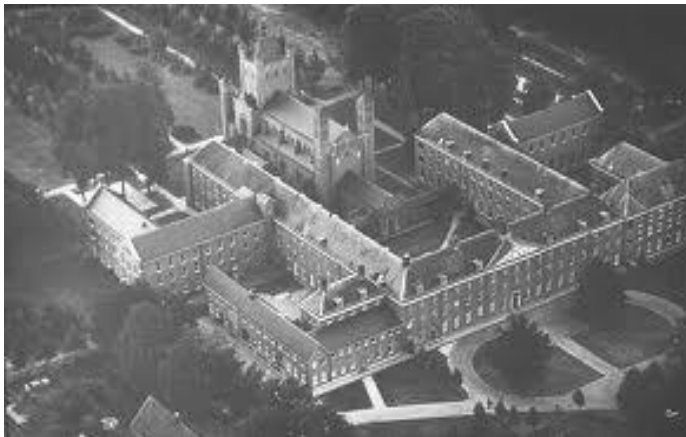
Groot verhaal: kort verteld

Zeven juni 1941 is de zaterdag na Pinksteren: de gehele seminariebevolking, op de huisknecht en een aantal nonnen na, bevindt zich in Den Bosch waar zesentwintig studenten tot priester worden gewijd. Wanneer het gezelschap aan het einde van de dag terugkeert, zet de huisknecht een domper op de feestvreugde. Een gezelschap SS-

officieren is op bezoek geweest en heeft het grootseminarie, een schakering van hoofd- en bijgebouwen, met in het midden een driebeukige kapel, grondig geïnspecteerd. Dat kan maar één ding betekenen: de Duitsers hebben plannen het gebouw te vorderen.

En inderdaad: in september 1941 moeten de docenten en hun leerlingen vertrekken. Twee maanden later arriveren de eerste nieuwe bewoners: vierenvijftig man uit kamp Amersfoort en ruim tweehonderdvijftig man uit het Zuid-Duitse kamp Buchenwald. De Amersfoorters zijn opgepakte verzetslui. Geen al te zware gevallen en veelal lieden die in Haaren hand- en spandiensten kunnen verlenen, als keukenhulp, kleermaker, kapper, monteur, administrateur. De groep uit Buchenwald bestaat uit 'Indische gijzelaars': vooraanstaande Nederlanders die zijn opgepakt als vergelding voor het interneren van Rijksduitsers in Nederlands-Indië.

De Indische gijzelaars verhuizen in mei 1942 naar het kleinseminarie 'Beekvliet' in het naburige Sint-Michielsgestel. Al gauw wordt een nieuwe groep gijzelaars het Haarense grootseminarie binnengebracht: achthonderd notabelen die met hun leven borg staan voor orde en gezag in bezet Nederland. In geval van een aanslag, sabotagedaad of welke andere tegen Duits lijf en goed gerichte handeling dan ook, zal een aantal van de gijzelaars, als represaille, worden doodgeschoten. 'Beekvliet' herbergt nog eens vierhonderdvijftig van deze zogenaamde 'preventiegijzelaars' (*präventiv-Geiseln*). Vijf van hen (twee uit Haaren) worden op 15 augustus 1942, acht dagen nadat in Rotterdam een aanslag op een trein van de Wehrmacht is gepleegd, in de bossen bij Goirle gefusilleerd. Twee maanden later staan in Woudenberg opnieuw twee Haarense gijzelaars voor het vuurpeloton, als vergelding van sabotageacties in Twente.

Grootseminarie Haaren. In 1836 werd de eerste steen gelegd, drie jaar later werd het geopend. Het gebouw werd in de loop der jaren voortdurend uitgebreid.

FOTO GEDENKPLAATS HAAREN

De executies maken in Haaren uiteraard diepe indruk en zorgen voor een macabere sfeer. De gijzelaars genieten veel bewegingsvrijheid en vormen een levendige gemeenschap die allerlei activiteiten (wetenschap, cultuur, sport) organiseert. Denk de oorlog en het prikkeldraad weg en men waant zich in een vakantiecamp. Maar na die vijftiende augustus 1942 is de dreiging van de vergeldingsdood iedere minuut van de dag voelbaar. Ook het seminariegebouw heeft ondertussen grimmiger trekken gekregen. De ramen zijn dichtgemetseld, op een tralievenstertje van vijftig bij dertig

centimeter na. 'Hotel Haaren', zoals gijzelaars het gebouw wel hebben genoemd, verandert langzaam maar zeker in een 'echte' gevangenis, met insgelijke bewoners: mensen die zijn gesnapt bij het oversteken van de grens met België, opgepakte verzetsstrijders – en ook joden. Tussen mei 1942 en januari 1943 is Haaren de verblijfplaats van honderdnegentig joden. Slechts vijf van hen zullen na de bevrijding in Nederland terugkeren.

Max Henri Lievendag was twee jaar en negen maanden oud toen hij eind november 1942, samen met zijn moeder, Haaren werd binnengebracht. Een week later gingen moeder en zoon op transport naar Westerbork, vandaar naar Auschwitz, waar ze eind februari 1943 stierven.

FOTO GEDENKPLAATS HAAREN

Vanaf januari 1943, nadat ook de preventiegijzelaars zijn vertrokken, is Haaren een Polizeigefängnis. De honderd Amersfoorters houden, vanwege hun werkzaamheden, een grote mate van bewegingsvrijheid, maar de andere gevangenen zitten achter slot en grendel. Hun naam, adres, burgerlijke staat, beroep en levensbeschouwing zijn bij binnenkomst in een *Einschreibbuch* genoteerd. Het boek is bewaard gebleven en biedt een fascinerende blik op de Haarense populatie. Meer dan drieduizend Nederlanders hebben kortere of langere tijd in het seminariegebouw gevangengezeten; gemiddeld verbleven rond de driehonderd gevangenen in de SD-gevangenis. Ruim dertienhonderd gevangenen zijn wegens *Grenzübertritt* opgepakt: smokkelaars, zwarthandelaren, geheim agenten, pilotenhelpers, joden en hun helpers, Engelandvaarders. Dit contingent *Häftlinge* bestaat merendeels uit eenlingen die in ongeorganiseerd verband actief zijn geweest en veelal 'bij toeval' in de grensstreek zijn opgepakt. In het inschrijfboek staat 'Grenzü' achter hun naam aangetekend.

Bij het overgrote deel van de andere zeventienhonderd gedetineerden staat een 'U' als karakteristiek in het inschrijfboek vermeld, afkorting van 'Untersuchung'. Het betreft onder meer leden van verzetsgroepen als de Ordedienst (het zogenaamde 'tweede OD-proces' wordt in april 1943 in Haaren gevoerd), Dienst-Wim (spionage), de Landelijke Organisatie voor hulp aan onderduikers en de groepen rond de verzetsbladen *Het Parool* en *Trouw*. Veelal hebben 'verraad' dan wel onderzoek en opsporing tot hun arrestaties geleid; het onderzoek wordt in de Haarense verhoorkamer voortgezet – vandaar: 'Untersuchung'. De vooruitzichten van deze categorie gedetineerden zijn slecht: tuchthuis of concentratiekamp als het meevalt, anders de doodstraf.

Cel in Haaren. Van oktober 1941 tot begin januari 1943 was het grootseminarie vooral als gijzelaarskamp in gebruik; daarna, tot september 1944, als Polizeigefängnis.

FOTO GEDENKPLAATS HAAREN

Lager Haaren is ook plaats van handeling van het Englandspiel, de spionagetragedie die 59 geheim agenten in Duitse handen doet belanden. De agenten worden vastgehouden in de westvleugel van het grootseminariegebouw, op de tweede verdieping. In augustus 1943 lukt het twee van hen, Ben Ubbink en Piet Dourlein, te ontsnappen. Het duo weet uiteindelijk Londen te bereiken. Nadat in november 1943 opnieuw agenten uitbreken, drie man, die weer worden gegrepen, worden de meeste Englandspielgevangenen naar de strafgevangenis in Assen overgebracht. De ontsnapping is de inleiding tot de val van Heinrich Wacker, commandant van Lager Haaren, en Heinrich Kütke, die als chef van de SD-Aussenstelle in Den Bosch de supervisie over het Lager heeft. In het voorjaar van 1944 worden ze aan de dijk gezet, ook wegens grootschalige malversaties. Heinrich & Heinrich, *alte Kameraden* uit Hagen (vlakbij Dortmund), staan aan het hoofd van een waar handelssyndicaat. Ook Otto Blankennagel, plaatsvervangend commandant van Haaren, hoofd administratie Paul Cremer en keukenchef Walter Fischer sjoemelen ijverig mee. Karrenvrachten voedsel en ander roofgoed verdwijnen oostwaarts en zowel Kütke als Wacker incasseren tonnen.

Eind juli 1944, nadat de geallieerden uit het bruggenhoofd in Normandië zijn gebroken en snel oprukken, wordt de Haarensche Polizeigefängnis grotendeels ontruimd. Bijna tweehonderd gevangenen worden weggevoerd, naar kamp Vught of naar Duitsland. Begin september 1944 gaan nog eens vijfendertig man naar Vught. Twee weken later, op 17 september, de eerste dag van de geallieerde luchtlandingsoperaties in het grote rivierengebied, worden de overgebleven gevangenen, een man of tien, vrijgelaten. Dan is Lager Haaren geschiedenis, die zeven decennia later nog steeds niet is geboekstaafd.

PETER BAK

14 SEPTEMBER 2015